

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

**A Magyar Könyvtárosok Egyesülete
és az Informatikai és Könyvtári Szövetség**

K Ö Z Ö S F E L H Í V Á S S A L

**fordul tagjaihoz
és a magyarországi könyvtáros társadalomhoz**

A romániai településeket sújtó árvizek közül az egyik legsúlyosabb a 900 lakosú bánáti Óteleket érte 2005 tavaszán. A falut – emlékezhetünk a híradásokra – teljesen elöntötte az ár.

Amikor a délkelet-ázsiai szökőár pusztított, az IFLA szakmai összefogással nyújtandó segítségre szóló felhívása világosan rámutatott arra, milyen hatalmas közösség-összetartó szerepük van a könyvtáraknak. Az első segítség az életek mentésére kellett, utána az élet fenntartásához szükséges víz és élelem következett. A katasztrófa által megviselt közösségeket a könyvtárak, különösen az iskolai könyvtárak segíthetnek újra megerősödni. A Sri Lanka-i könyvtáros egyesület felhívására a magyar könyvtárosság részt vett egy iskolai könyvtár tamil nyelvű könyvekkel való felszerelésében.

Ótelek ügye „kicsiség” az IFLA szempontjából. Ám a mi szomszédságunkban van. Óteleknek 800 magyar lakosa van. Mutassuk meg a szakmai szolidaritás erejét! Küldjünk 1500 jól válogatott, a tanulmányokat és a művelődést szolgáló kötetet az óteleki iskolai könyvtárnak!

Ha az egyesület egyéni tagjai legalább 100-100 forinttal, testületi tagjai és a kamarai intézményi tagok is 1000-1000 forinttal segítik a közös akciót, a terv sikerülhet. 2006 első negyedévében megvehetjük és odajuttathatjuk az adományt.

A Romániai Magyar Könyvtárosok Egyesületének üzenete szerint a helybeliek „polcot tudnak csináltatni, deszkájuk van”. Töltsük meg a polcokat értékes könyvekkel, szerezzünk örömet az iskolásoknak és tanítóiknak!

Reméljük, hogy közös felhívásunkat minden könyvtáros és minden könyvtári vezető pártolni fogja és lehetőségei szerint felkarolja.

Az önkéntes adományokat a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség közösen fogja eljuttatni az óteleki iskolai könyvtárnak, ezt követően pedig mindkét szervezet honlapján meg fog jelenni, hogy az összegyűjtött pénzből hány könyvvel tudtuk segíteni a szomszédságunkban élő magyar olvasókat.

Budapest, 2006. január 31.

*Bakos Klára
az MKE elnöke*

*dr. Fodor Péter
az IKSZ elnöke*

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

15. évfolyam 3. szám

2006. március

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Dippold Péter:** A bibliográfia és a könyvpiac 3
Balogh András: A közművelődés jelentésváltozásai egy lehetséges könyvtári
struktúrában 11

Műhelykérdések

- Pegán Anita:** Szegeden februárban 21
Varga Katalin–Pallos Zsuzsanna–Borostyániné Rákóczi Mária: A szak-
irodalmi tájékoztatási szolgáltatások korszerűsítése a pedagógiai informá-
ciós rendszerben 31

Konferenciák

- Ocsovszky Zsófia:** Elérhető jövő 45

Perszonália

- Szögi László:** Marót Miklós (1928–2006) 48

Könyv

- Gerő Gyula:** Ajánlunk egy jó olvasmányt 50
Pogány György: Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből 56
Balogh Ferencné: A várpalotai Krúdy Gyula Városi Könyvtár emlékkönyve 59

From the contents

Péter Dippold: Bibliography and the book market (3);
András Balogh: Changes in the meaning of public culture (11);
Katalin Varga-Zsuzsana Pallós-Mária Rákóczi: Professional information at the National Library and Museum of Education (31)

Cikkeink szerzői

Balogh András, a FSZEK Központi Könyvtárának munkatársa; *Balogh Ferencné*, a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár ny. igazgatóhelyettese; *Borostyániné Rákóczi Mária*, az OPKM osztályvezetője; *Dippold Péter*, az OSZK tudományos igazgatója; *Gerő Gyula*, ny. főszerkesztő; *Ocsovszky Zsófia*, a gödöllői Juhász Gyula Városi Könyvtár munkatársa; *Pallos Zsuzsanna*, az OPKM munkatársa; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *Szögi László*, az ELTE Egyetemi Könyvtár főigazgatója; *Varga Katalin*, az OPKM főosztályvezetője

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyeri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós és Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k
Közreadja: a Könyvtári Intézet
Felelős kiadó: **Bartos Éva**, a Könyvtári Intézet igazgatója
Technikai szerkesztő: **Korpás István**
Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest
Felelős vezető: **Freier László**
Terjedelem: 5.7 A/5 kiadói fv.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4440 forint. Egy szám ára 370 forint
HU-ISSN 1216-6804

A bibliográfia és a könyvpiac

A bibliográfiai rekordok mint piaci szereplők

Valamikor a bibliográfiai információk főleg a katalogizáló könyvtárosokat érdekelték, de ezek az idők elmúltak. A bibliográfiai rekordok ma már bonyolult könyvtári rendszeret erősítenek, de megjelennek az Amazon, a világ legnagyobb könyvkereskedelmi portáljának kirakatában is; nagyon sok kereskedelmi szervezet versenyez azért, hogy részesedést szerezzen ebből a lehetséges gazdag piacból.

A bibliográfiai rekordok piaci értékét elsősorban megjelenésük (tehát az információ) gyorsasága, illetve tartalmuk minősége határozza meg. Értéknövelő lehet a hozzáférés formájának „testre szabhatósága”, amely a rekord szolgáltatásának körülményeit jelenti.

Az automatizálás a könyves világ valamennyi részterületére hatással volt, és azt eredményezte, hogy a bibliográfiai rekord már nem csak a katalogizálási adatok cseréjére szolgál. A bibliográfiai rekordok cseréje és szolgáltatása a könyvtárakban ma mindennapos tevékenységnek számít. A kilencvenes évek elején a könyvkereskedelem (különösen a könyvtárellátók és a könyvexportáló cégek), valamint a kiadók érdeklődése megnőtt a bibliográfiai rekordok iránt: rájöttek, hogy marketing célokra kiválóan alkalmasak. Ekkortájt kezdődött el az internet kereskedelmi célú használata is. elindultak az első on-line könyvkereskedések. A könyvtárak ugyanakkor továbbfejlesztették a beszerzés automatizálását, tehát fokozottan igényelték a letölthető szabványos bibliográfiai rekordokat katalógusaik építése céljából. Míg az elektronikus adatok létrehozása és cseréje a könyves szektor valamennyi szegletében növekedett (kiadók, könyvkereskedések, könyvtárak és bibliográfiai ügynökségek), a rekordok létrehozása megmaradt az egyes tevékenységi ágak keretei között, ami párhuzamos munkát jelentett: ugyanazt a dokumentumkört többen, más-más szempontok szerint dolgozták fel. A könyvtárak által készített rekordok nem felelnek meg minden szempontból a könyvkereskedelem igényeinek, ugyanez viszont is igaz.

Az egyik legjellemzőbb példa a gyorsaság és a (rekord)tartalom növelése iránti igény konfliktusa. A könyvtárak közül sok a weben tájékozódik az új könyvekről, így az elektronikus beszerzéshez nélkülözhetetlen számára a rekordok gyors megjelenése a hálón. Ugyanakkor azt is szeretné, hogy megfelelő minőségű, a könyvtári gyakorlatban is hasznosítható rekordok álljanak rendelkezésre.

Ez a kétirányú igény nagy kihívást jelent a feladat megoldására vállalkozó könyvtárak, kiadók és könyvkereskedők számára, amelynek megvalósítására csak a szakmák közös érdekeire alapozott kompromisszum képes: a bibliográfiai adatok minden szférára kiterjedő közös rendszere.¹

A Book Industry Communication tevékenysége

Az Egyesült Királyságban 1991-ben alakult meg a Book Industry Communication (BIC)² nevű független szervezet, amelyet a Kiadói Egyesület, a Könyvkereskedők Egyesülete, a könyvtárosok egyesülete (CILIP) és a British Library szponzorál, illetve részben fenn is tart. Célja a könyvek és időszaki kiadványok ellátási láncában (fizikai és elektronikus is) végzett eredményesebb munka elősegítése szabályozott folyamatok és műveletek kialakításával, valamint az e-kereskedelmen keresztül.

A BIC fennállása óta felelős a technikai szabványok fejlesztéséért és bevezetéséért, amelyek az eredményes és gyors ellátási lánc sarokkövei. Ezek a következők:

- EDI (Electronic Data Interchange) üzenetek minden kereskedelmi ügylet számára;
- pontos és gyors termékinformációk és ezek közvetítése;
- vonalkódolás a könyvkereskedelem számára;
- a hatékonyság növelése az ellátási láncban a folyamatok változtatásával;
- elektronikus kiadás és intellektuális javak kereskedelme.

A szabványok fenntartása és fejlesztése a szervezet munkájának egyik legfontosabb része. Feladata a fejlődő technológiai lehetőségek figyelemmel kísérése és értékelése is: vajon a fizikai kezelés és terjesztés technikai megoldásai elősegítik-e a webalapú kereskedelem szabványosítását, vagy a tartalom és a jogok menedzselését az elektronikus környezetben. A BIC a nemzetközi szabványosítási munkálatokban hatékonyan vesz részt az EDItEUR³-ön keresztül, amely a nemzetközi könyv- és időszaki kiadvány-kereskedelem szabványosítási szervezete.

A sikeres Amazon

A kereskedelmi adatbázisok számára az egyik legfontosabb szempont a kényelmes keresőfelületek kialakítása és a könnyű keresés lehetőségeinek biztosítása. A keresőfelületek az emberiség átlagos szellemi színvonalának megfelelően ezért rendkívül egyszerűek (talán ezért is oly sikeres az Amazon üzleti politikája).

Az 1995-ben létesített *amazon.com*,⁴ a világ legnagyobb virtuális könyvkereskedelmi portálja több millió dokumentum adatait tartalmazza. Könyvrendeléskor a webhely szervere több terjesztő adatbázisában keres. Az Amazon sikerét számos üzletpolitikai húzása együttesen biztosítja. Ezek közül csak egy, de biztos, hogy nem az utolsó a felhasználók kényelmes kiszolgálása. Adatbázisában a keresés első szinten egyetlen kulcsszómezőben történik, és az eredmények finomításához felajánlott lehetőségek is rendkívül egyszerűen használhatók. A háttérrel a vásárlók nem látják, csak az eredménnyel szembesülnek. Az Amazon üzleti modellje az internetes kereskedelem úttörő, de eddig igencsak sikeres példjaként él, több on-line könyvesbolt, könyves portál mintaként használja.

Álljunk meg egy pillanatra az *amazon.com* modelljénél. Annál is inkább érdemes ezt megtennünk, mert a könyvtárak és így a bibliográfiák készítői számára sok szempontból tanulságos lehet a megismerése. Az Amazon a technológiai eszközöket maximálisan kihasználva, a lehető legegyszerűbben megtalálható utakat kínálva

veszi rá a látogatókat a vásárlásra. „*Sokat beszélgettünk az üzlet egyénekre igazításáról, ezért újjáalakítottuk a honlapot annak érdekében, hogy az embereket leginkább érdeklő dolgokat nyújtssa. Inkább a könyv találja meg az olvasóját, mint az olvasó a könyvet*” – mondta egy interjúban Jeffrey Bezos, a cég alapító tagja és meghatározó egyénisége.⁵ Ezt elsősorban a vásárlóknak nyújtott szolgáltatások révén éri el. Az Amazon teljes mértékben az on-line gyakorlatra épül, ami a hagyományos könyvesboltokhoz viszonyítva rengeteg többletlehetőséget rejt magában (ez 1995-ben még inkább újdonságként hatott a vásárlókra). Az on-line lehetőségek szükségtelessé teszik a költséges raktárfenntartást. Rendeléskor a központi szerver több terjesztőnél is keresést végez, ha a mű beszerezhető, megrendelik, és két-három napon belül szállítják. Ha nem járnak eredménnyel, a kért dokumentumot az Amazon megrendeli a kiadótól.⁶ A könyveken kívül természetesen egyéb dokumentumokat is árusítanak a webhelyen: videó, film, hangzó és más típusú elektronikus dokumentumok szerepelnek a kínálatban. A regisztrált vásárlók adatait tárolják, így a következő vásárlásnál akár egy klikkeléssel máris a miénk lehet a keresett könyv. A keresési eredményben a szerző, cím, kiadás, kötés, kiadó, kiadási év, formátum és az ISBN jelenik meg. A bibliográfiai adatok mellett egyéb tartalmak is javítják az eladás esélyeit. Külső szakértőket bíztak meg pl. a zenei kollekció bizonyos darabjairól magas szintű ismertetéseket írjanak, ami segít a vásárlónak eldönteni, megvegye-e az adott dokumentumot.⁷ A leírások mellett klipek, zenei részletek, képek is segítenek a döntésben. Az on-line lehetőséget kihasználva módot adnak a látogatóknak véleményük megjelenítésére, kifejezetten arra biztatnak, hogy a vásárlók írjanak kritikát a könyvről.

A testreszabás számos módszerének felsorolása nem lehet itt témánk. Hadd hozzak fel mégis egy példát arra, hogy az interaktivitásban milyen messzire megy el az Amazon. A honlap böngészése közben egy engem személyesen érintő dokumentum leírásában hibát fedeztem fel. A rendszer lehetőséget adott arra is, hogy a hibás adatot korrigáljam, amit legott meg is tettem. Ellenőriztem: a javított rekord egy héten belül hibátlanul jelent meg az üzlet kínálatában. Ez a példa rámutat a könyvtárak és a kereskedelem közötti szemléletbeli különbségekre is. Elgondolkodtam azon, vajon melyik – magára egy csöppet is adó – könyvtár engedné meg, hogy bárki kívülről belenyúljon a szabványok szerint épült, többszörösen ellenőrzött rekordkészletébe. Én mint könyvtáros, biztosan nem tenném ezt lehetővé. De vajon az Amazon filozófiája nem tartja-e fontosabbnak a weben megszokott nyitottságot és az interaktivitást a szigorú pontosságnál? Fogalmam sincs, vajon ellenőrizték-e javításom helyességét egy szabványos könyvtári rekorddal összevetve. Mindenesetre megengedték a vásárlónak véleménye kinyilvánítását, amit pl. egy nemzeti bibliográfiai rekord esetében nem tartok valószínűnek.

Az Amazon mint könyvtári modell?

Az Amazon üzleti sikere a könyvtárosok fantáziáját is megindította. Steve Coffman, a Los Angeles-i közkönyvtár igazgatója 1999-ben hosszú cikkben fejtette ki véleményét az Amazon tapasztalatainak könyvtári hasznosításáról.⁸ Felidézve az Amazon gyors növekedését, könnyű és kényelmes használhatóságát, alacsony árait, a gyors kiszállítást és a rendszeres könyvtárhasználók magas arányát az Amazon lá-

togetói között, úgy véli, hogy a könyvtárakat használók szívesen látnák az Amazon modelljét a könyvek azonosítására és kölcsönzésére a könyvtárakban is. Coffman sorra vette a modell alkalmazásának lehetőségeit a gyűjteményépítésben, a katalógizálási és a dokumentumforgalmi rendszerben a helyi könyvesboltok és könyvtárak korlátozott lehetőségeinek javítása érdekében. Azt javasolja, hogy a könyvtárak hagyjanak fel saját helyi katalógusaik építésével, és építsenek fel közösen egyetlen egyetemes katalógust, hozzák létre „*A Világ Legnagyobb Könyvtárát*”. Ez valamennyi lokális gyűjtemény katalógusát, az OCLC WorldCat adatbázisát, valamint az Amazon – akkor – hárommillió könyvcímét, és az új könyvek megjelenés előtt közreadott listáját tartalmazná (becslése szerint ez mintegy 43 millió rekordot tartalmazó adatbázist jelentene). A globális katalógus az OCLC WorldCat adatbázisához hasonlóan épülne fel, azaz egyetlen rekord készülne minden dokumentumról, a helyi könyvtárspecifikus adatok csak egy mélyebb szinten jelennének meg. A katalógus a kategorizáció, az összefüggések, a testreszabás és a proaktivitás tekintetében az Amazonhoz hasonló rugalmassággal rendelkezne.

A vízió és főleg annak megvalósíthatósága sokakban kétségeket keltett. Jose-Maria Griffiths a *Library Journal*ban megjelent kritikájában kétségbe vonta az Amazon-modell könyvtári alkalmazásának időszerűségét.⁹ Többek között azzal érvelt, hogy a könyvtárak még a közös katalógusok korában sem szüntenék meg helyi nyilvántartásaikat, ez ellen különböző politikai, kulturális és intézményi érdekek szólnak, nem is beszélve a bizalomról, amely valószínűleg hatással lenne a döntések meghozatalakor. A katalógusrekordok számának növelése ellen a költségek növekedése és a különböző könyvtári rendszerek korlátai szólnak. A költségek az USA-ban amúgy is nagy szerepet játszanak az élet minden területén, ezért Griffiths még egy érdekszféra sérülését említi „*A Világ Legnagyobb Könyvtára*” megvalósulása esetén, mégpedig a kiadókét. Ha ugyanis létrejönne ez a katalógus a hozzá kapcsolódó – az Amazonnál megszokott – továbbítási-kölcsönzési rendszerrel kiegészítve, mindenki a könyvtárból kölcsönöznék ki a könyveket, és nem vásárolnák meg őket. A webes keresőmotorok tekintetében a kritikus is kétségtelen fejlődést érez az Amazon példájában, de véleménye szerint ezek az eszközök és felületek olyan gyorsan változnak, hogy hamarosan könnyen alkalmazhatók lesznek a könyvtárakban is.

Érdekes látni, hogy a piac, a webes környezet és a bibliográfiai információk hogyan fonódnak össze az on-line könyvkereskedelemben, amelynek természetesen csak egy, igaz, a legelső és máig a legnagyobb képviselője az Amazon. Bizonyos, hogy a könyvtárak is sokat profitálhatnak az üzleti fejlesztések eredményeiből, amelyek közül sok – mint láttuk – a tartalom mellett elsősorban a használóra, a vásárlóra összpontosítja figyelmét. Ebből a szempontból a könyvtár hasonló cipőben jár, és éppen ebben a kérdésben a könyvtáros szakmának van még mit tanulnia. Ezért is érdemel figyelmet a bibliográfiai információk felhasználóbarát szolgáltatásának kereskedelmi példája.

A nemzeti bibliográfiák időszerűségének kérdései

A könyvtárak akkor találkoznak a bibliográfiai adatok gyors megjelenésének előnyeivel, amikor állományukat gyarapítandó, felhasználóként szerepelnek az in-

formációs láncban. Ekkor ugyanis részükről a vásárlói hozzáállás érvényesül, hiszen a könyvek beszerezhetősége időben egyre inkább korlátozott.

A nemzeti bibliográfiák számára az ICNBS ajánlások a megjelenés időszertűségének biztosítására a következőket fogalmazták meg:

„A publikált dokumentumokat megjelenésüket követően a legrövidebb időn belül szerepeltetni kell a nemzeti bibliográfiában. Hangsúlyt kell fektetni a hatékony terjesztésre és arra, hogy a terjesztés formátuma a felhasználói igényeknek leginkább megfelelő rendszerességgel legyen felfrissítve, hogy így a nemzeti bibliográfiában regisztrált kiadványokat késedelem nélkül be lehessen szerezni.”¹⁰

Az ajánlások szerint a nemzeti bibliográfiának a dokumentum-regisztráció teljessége mellett tehát figyelemmel kell lennie a könyvtári gyarapítás segítésére is.

Kooperáció és webes hozzáférés – a svéd példa

Ha az a törekvésünk, hogy a könyvpiac számára olyan eszközt hozzunk létre, amely az új könyvekről tartalmaz információkat, a beszolgáltatott köteles példányok bibliográfiai feldolgozása ritkán használható erre a célra: a rekordok túl későn válnak hozzáférhetővé a gyarapító könyvtárosok számára. Ha a gyorsaságot tűzzük ki célul, akkor együtt kell működni a könyvpiac más szereplőivel.

Amikor Svédországban a nemzeti bibliográfia 1953-ban megalakult, az új könyveket közvetlenül a kiadóktól kapták meg, de ez a rendszer elég esetlegesen működött. 1989-ben megállapodást kötöttek a Seelig céggel, amely a kereskedelmi forgalomba kerülő könyvek legfőbb terjesztője volt. A cég minden nap megküldte a kiadóktól megkapott, újonnan megjelent könyveket a könyvtárnak; ez gyakran több héttel a valódi megjelenés előtt történt. A Seelig kezdetleges, de kétségtelenül a legfontosabb bibliográfiai adatokat tartalmazó leírást is mellékelte, amely a szerzőt, a címet, az ISBN-t és a megjelenés tervezett hetét tartalmazta. Ezek a rekordok rendszeresen bekerültek a svéd LIBRIS adatbázisba, amelyet a weben keresztül bárki elérhet. A LIBRIS kb. 200 könyvtár közös katalógusa, ahonnan a könyvtárak letölthetik, kiegészíthetik a rekordokat mindaddig, amíg a nemzeti bibliográfiai műhely a rekord közös mezőire nem tesz fémjelzést. Ettől kezdve ezeket a mezőket zárolják.

A Seelig megállapodáshoz visszatérve: az előzetes információkért és a gyorsan továbbított könyvért cserébe a nemzeti könyvtár vállalja, hogy a beérkezéstől számított nyolc munkaórán belül kiegészíti az alapekordot nemzeti bibliográfiai szintű leírássá. Ezek után a rekordot visszatöltik a Seelig adatbázisába, amelyből a könyvkereskedők számára készült katalógus információit szolgáltatják. A LIBRIS használói számára ezek a rekordok szabadon hozzáférhetőek a webes LIBRIS WEB-Search szolgáltatáson keresztül.¹¹

2000-ben a svéd nemzeti bibliográfia 61 százaléka kereskedelmi forgalomba kerülő könyveket tartalmazott. A fennmaradó 39 százalék egyesületek, kereskedelmi cégek, hivatalos hatóságok és magánszemélyek kiadványai voltak. A kereskedelmi érdeklődésre számot tartó könyvek kb. 70 százalékát forgalmazza a

Sceclig, és katalogizálja az ügynökség a beérkezéstől számított nyolc órán belül nemzeti bibliográfiai szinten.

Nyilvánvaló, hogy a nyolcórás megállapodás lassítja a többi beérkezett köteles példány feldolgozását. Van azonban egy olyan szabály, amely kimondja: a beérkezéstől számított öt napon belül legalább egy egyszerűsített leírást kell a LIBRIS-be küldeni, amely információkat tartalmaz a szerzőre, címre, évre, az ISBN-re és a beérkezés idejére vonatkozóan. A többi LIBRIS könyvtár javíthatja ezt a rekordot, amíg a nemzeti bibliográfiai ügynökség úgy nem dönt, hogy megfelel követelményeink. Ezek után a rekordot „befagyasztyják”, azaz nemzeti bibliográfiai rekorddá minősítik.¹²

A svéd gyakorlat abban különbözik a CIP-rekordok előállításától, hogy a rekord nem a nemzeti bibliográfiától elkülönülten létező entitás, hanem eleve a rendszeren belül készül, illetve annak részévé válik. Ezáltal valóban elkerülhető a kereskedelmi vállalkozások és a bibliográfiák közötti átfedés, duplikált munkavégzés. Hogy ez milyen szervezeti és személyzeti következményekkel jár, arról nincs információm, de a hasonló magyar tapasztalatokból kiindulva a nyolcórás teljesítési határidő és a beérkezett könyvek feltehetően magas száma alighanem jócskán megterheli a nemzeti könyvtár költségvetését: a feladat csak több feldolgozó feszített munkájával oldható meg. Az mindenestre tény, hogy a könyvkereskedelem és a nemzeti könyvtár összefogásával a világ egyik legfrissebb, a rekordokat leggyorsabban szolgáltató nemzeti bibliográfiája jelenik meg Svédországban.

A nemzeti bibliográfia és a rekordok gyors megjelenése Magyarországon

A könyvtárak gyors információkkal való ellátására a frissen megjelent könyvekről itthon is a könyvkereskedelem és a nemzeti könyvtár összefogása látszott a legkézenfekvőbb megoldásnak. Köztudott, hogy a hazai (főleg köz)könyvtárak beszerzéseinek megvalósítása évtizedek óta a Könyvtárellátó Közhasznú Társaság (KELLÓ) kezében összpontosul.

A KELLÓ és az Országos Széchényi Könyvtár között egészen 2003-ig szerződésben rögzítették a több területet lefedő kapcsolatot. Ennek egyik fontos része volt az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központja, majd jogutóda, a Könyvtári Intézet által szerkesztett *Új Könyvek* című állománygyarapítási tanácsadó kiadvány publikálása, a másik pedig az OSZK Nemzeti Bibliográfiai Központjának központi katalóguscédula szolgáltatása a KELLÓ-nak, és rajta keresztül a tőle könyveket megrendelő könyvtáraknak.

Az együttműködésnek több szakítópórából kellett kiállnia az idők folyamán. 1993-ban a KELLÓ üzleti érdekekre, valamint anyagi nehézségeire hivatkozva a részletes recenziókat tartalmazó *Új Könyvek* helyett *Új Könyvvilág* néven tervezte elindítani állománygyarapítási tanácsadó kiadványát. Ebben az ismertetések mélységének csökkentésével kívánta elérni a gyorsabb megjelenést.¹³ A változások tervére reagálva az *Új Könyvek* szerkesztősége országos értekezletet kezdeményezett a könyvtárak véleményének megismerése céljából. Ezen a konferencián a hazai könyvtárak egyértelműen letették a voksot a kiadvány változatlan folytatása mellett.

A konfliktus a nemzetközi tapasztalatokból már jól ismert „gyorsaság versus alaposság” feloldhatatlan ellentmondásából fakadt itthon is. Az Új Könyvek egészen 1993 végéig az OSZK Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek Szerkesztősége által előállított szabványos címléírásokat tartalmazta. A bibliográfiai leírások elkészítése nem tudta követni a kereskedelmi érdekek diktálta tempót, és a recenziók mélysége szintén lassította a megjelenés gyorsaságát. Ezért az emlékezetes értekezleten megmenekült ugyan az Új Könyvek állománygyarapítási tanácsadó kiadvány, de szerkezetében megújult, és a katalóguscédula központi szolgáltatása is átalakult: gyakorlatilag különváltak egymástól. A katalóguscédula leírást az OSZK MNB szerkesztősége vállalta továbbra is.

Amikor a közszféra és a profitorientált kereskedelem összekapcsolódása megvalósul, mindig felvetődik az érdekek kérdése. A két területet alapvetően más-más érdekek mozgatják, és ezek különböző erővel hatnak a résztvevőkre. A kereskedelmi érdek nagy úr: cégek léte, a profit nagysága a tét. A közintézmények (itt éppen egy nemzeti intézmény) számára ezzel szemben törvény által is előírt feladatainak megvalósítása nyilvánvalóan előbbre rangsorolt, mint egy kereskedelmi szervezet profitja. Ezért volt nagyon nehéz megtalálni a közös nyelvet a tárgyalások során.

1994-ben, amikor az OSZK és a KELLŐ megkötötte új szerződését, közös érdekek alapján választották az együttműködést. A köteles példányok beérkezése a nemzeti könyvtárba ugyanis éppen ebben az időben vált rendkívül bizonytalanná. A hiányzó könyvek reklamálásához, a közvetlen könyvkereskedelmi kapcsolat kíséretéhez nagy segítséget jelentett a közvetlen könyvkereskedelmi kapcsolat. Az OSZK érdeke ekkor a köteles példányok beérkezésének ellenőrzése volt, valamint az alapos recenziókon keresztül a könyvtárak vásárlási döntéseinek értékorientált befolyásolása. A KELLŐ-é pedig a hiteles bibliográfiai rekordok megszerzése, valamint a megmentett, de a szerkesztőségre a szigorú határidők és a megjelenő könyvek egyre növekvő száma miatt nagy terheket rozó Új Könyvek című kiadvány könyvismertetéseknek eladási célú használata.

Az 1994-ben kialakult megállapodás azonban nem bizonyult tartósnak. Az 1998-as kormányrendelet stabilizálta a kötelespéldány-szolgáltatást – legalábbis a hagyományos nyomtatott dokumentumok körében –, így az OSZK már kevésbé volt érdekelt a reklamációk szempontjából addig fontos áttekintésben az új kiadványtermésről. Egyébként is: a KELLŐ számára átadott címléírások nem épültek be automatikusan a nemzeti bibliográfiába. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a KELLŐ szolgáltatásait döntő többségben számítógépes rendszerekkel még nem rendelkező kis könyvtárak rendelték meg, amelyek inkább nyomtatott katalóguscédulát igényeltek, mint letölthető bibliográfiai rekordokat. Ezért az OSZK szabványos nyomtatott katalóguscédula formátumot adott át a Könyvtárellátónak. miközben a nemzeti bibliográfia már régen számítógépes rekordokból épült fel. Ez a felemás helyzet vezetett el oda, hogy 2002-ben az OSZK felmondta az együttműködést a KELLŐ-val. Egy évvel később a Könyvtári Intézet is úgy döntött, hogy megszünteti az együttműködést a kereskedelmi céggel a könyvismertetések átadásával. Így Magyarországon a nemzeti bibliográfia és a könyvtárak ellátása különvált egymástól. Több szoftverfejlesztő és -terjesztő cég azonban elfogadta az MNB-rekordokat, és megszerezte a jogot, hogy partnereinek azokat továbbsszolgáltassa. Ezek közül a legismertebbek a SZIRÉN és a SZIKLA integrált könyvtári szoftvereket szolgáltató cégek.

Összegzés

A könyvkereskedelem figyelme az on-line könyvesboltok elterjedésekor fordult a bibliográfiai rekordok felé. Alkalmazásuk azonban nem történhetett változtatás nélkül, hiszen a kereskedelem elsőrendű érdeke a rekordokkal jellemzett dokumentumok eladása volt. Ehhez pedig elégségesnek bizonyult a jellemzők lehető legegyszerűbb rögzítése is. A könyvtárak az automatizált beszerzési rendszerek elterjedésével szintén érdekeltté váltak a letölthető rekordok használatában. Annak ellenére, hogy a könyves szektor bizonyos szereplői (kiadók, kereskedők, könyvtárak) által előállított rekordok száma és azok szektorközi cseréje megnövekedett, az előállítás továbbra is párhuzamosan történt. A könyvtárak által készített rekordok nem felelnek meg minden szempontból a könyvkereskedelem igényeinek, de ugyanez viszont is igaz.

A problémán a bibliográfiai rekordok közös szabványosításán keresztül próbálták meg a kereskedők és a könyvtárak túllépni. A Book Industry Communication (BIC) szervezet égisze alatt hozták létre az ONIX International szabványt, amely elvileg mindkét fél igényeinek megfelel. A szabványt a világ legnagyobb on-line könyvkereskedelmi portálja, az Amazon is alkalmazza.

Azokban az országokban, ahol a könyvtárak állománybeszerzése a kereskedelmi szektorral szorosan összefonódik, több próbálkozást ismerünk a könyvtárak és a könyvkereskedelem együttműködésére. Nem ismerünk azonban olyan közös vállalkozást, amely kiterjedne a könyvtárak és a könyvkereskedelem teljes körére.

Néhány országban a bibliográfiai információk gyors elérhetősége és a megfelelő minőségű rekordtartalom érdekében együttműködnek a könyvtárak és a könyvkereskedelem szereplői. Az egyre szaporodó on-line könyvkereskedések azonban a könyvtáraktól függetlenül is megjelenítik rekordkészletüket a weben – igaz, meglehetősen változatos formában.

Felvethető az a kérdés, hogy valóban a nemzeti bibliográfiák feladata-e a kiadók rekord-ellátása, és ezáltal a könyvtárak gyarapításának segítése a rekordok gyors megjelenítésén keresztül? A válasz azért nem egyértelmű, mert a gyakorlatban találhatunk példát jó együttműködésre és a kapcsolat teljes hiányára is. Azokban az országokban, ahol ez a kapcsolat jól működik, nyilvánvalóan kár lenne a hagyományos együttműködés keretein változtatni. Máshol azonban az érdekek különbözősége gátat szabhat a szorosabb együttműködésnek.

JEGYZETEK

- 1 Dempsey, Lorcan: Publishers and libraries: an all through system for bibliographical data? = *Int. Cat. Bibl. Cont.* 1991. July/September 37. p.
- 2 <http://www.bic.org.uk>
- 3 <http://www.editeur.org>
- 4 <http://www.amazon.com>

- 5 Bezos, Jeff: Selling books, running hard. = Forbes ASAP Supplement, 1998. 6. April. 56–57. p.
- 6 Pack, T.: All about books-online. – Database, 20. 1997. 1. 12-21. Referálta: Hegyközi Ilona = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1997. 10. 386–388. p.
- 7 Maree, Jean: The Internet bookshop business model, with specific reference to amazon.com = Mousaion, 17. 1999. 1. 91. p.
- 8 Coffman, Steve: Building Earth's largest library: driving to the future. = Searcher. 7. 1999. 3. - <http://www.infoday.com/searcher/mar99/coffman.htm>
- 9 Griffiths, Jose-Marie: Deconstructing earth's largest library = Library Journal, 125. 2000. 13. 44–45. p.
- 10 A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások nemzetközi konferenciájának ajánlásai a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások megújítására. Koppenhága, 1998. november 25–27. = Könyvtári Figyelő, 1999. 4. 888–891. p. (ford.: Berke Barnabásné)
- 11 <http://websok.libris.kb.se/websearch/form?type=simple&lang=eng>
- 12 Tedenmyr, Eva: Co-operation + web access = timelines - 67th IFLA Council and General Conference. August 16–25, 2001. Boston. Proceedings. – <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/044-199e.pdf>
- 13 Györi Erzsébet: Az Új Könyvek reformja = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. február. 8–12. p.

Dippold Péter

A közművelődés jelentésváltozásai egy lehetséges könyvtári struktúrában

„Igaz az egész.”

(Hegel: A szellem fenomenológiája)

Megváltozott társadalmi környezet, kulturális szükséglet, intézményi struktúra

Napjainkban a kultúraátadás területén tapasztalható földrengésszerű változások merész, adott esetben a kísérletezéstől sem mentes elképzeléseket tettek szükségessé új útjainak megtalálásához, a gyakorlatban történő hatékony megszervezéséhez. Természetesen a gyakorlati megvalósításig eljutva az elméleti alapvetéseket is újra kell gondolni: át kell(ett) rajzolni a kultúraátadás intézményrendszerét, feladatkörét úgy, hogy alkalmas legyen immár nemcsak egy megváltozott, de a változásban állandósult jegyeket felmutató társadalmi szükségletrendszer kielégítésére. Átmene-ti, az egész művelődési intézményrendszer hasznosságát, létét megkérdőjelező tár-